

ધોરણ : 7

સામાજિક વિજ્ઞાન

પાઠ - 6

વિચરતી અને વિમુક્ત જાતિઓ

સ્વાધ્યાય

પ્રશ્ન : 1 યોગ્ય જોડકાં જોડો.

- (1) કાંગસિયા
- (2) વિચરતી જાતિઓ
- (3) વણજારા
- (4) માલધારી
- (5) વિમુક્ત જાતિઓ

- (A) ભવૈયા, ગાડુડી, વાંસફોડા
- (B) નેસમાં રહેનાર
- (C) મિયાણા, વાધેર, ડફેર
- (D) અનાજ અને ચીજવસ્તુઓની હેરફેર
- (E) વિચરતી અને વિમુક્ત જાતિઓ
પર ખાસ અહેવાલ
- (F) સૌદર્ય-પ્રસાધનોનું વેચાણ

પ્રશ્ન : 2 ખાલી જગ્યા પૂરો.

- (1) એક સ્થાનથી બીજા સ્થાને સતત ફરતી રહેતી જાતિઓને
વિચરતી જાતિઓ કહેવામાં આવતી.
- (2) વિચરતી અને વિમુક્ત જાતિનાં બાળકોના અભ્યાસ માટે
આશ્રમ શાળાઓ અને ઇતાલયો ની સ્થાપના
કરવામાં આવી છે.
- (3) પોઠનો સમૂહ વણજરા (ટાંડુ) તરીકે ઓળખાતો.

પ્રશ્ન : 3 વિધાનો સાચાં છે કે ખોટાં તે જણાવો.

(1) વિચરતી જાતિના લોકો માટે સરકારે ગૃહઘિરાણ

યોજનાઓ જાહેર કરી છે.

(2) ગુજરાતમાં નટ, બજાણિયા, કંગસિયા જેવી

વિચરતી વિમુક્ત જાતિઓ વસે છે.

(3) નાટ બજારિયા નેસમાં રહે છે.

(4) શાહજહાંએ તેનાં લખાણોમાં વણજરાઓના કાર્યનો
ઉલ્લેખ કર્યો છે.

પ્રશ્ન : 4 નીચેના પ્રશ્નોના ઉત્તર આપો.

(1) વિચરતી જાતિના પશુપાલકો અને સ્થાયી ઘેડૂતો વચ્ચે કયા
પ્રકારનો વિનિમય થતો હતો ? શા માટે ?

➤ વિચરતી અને વિમુક્ત જાતિના લોકો નીચે જણાવેલ વ્યવસાય કરતા
હતા :

➤(1) પશુપાલન પ્રવૃત્તિ કરતી વિચરતી જાતિના લોકો સ્થાયી ઘેડૂતો
પાસેથી કપડાં, વાસણો, અનાજ, અને અન્ય વસ્તુઓ ખરીદતા અને એના
બદલામાં તેઓ તેમને ઉન, ધી વગેરે વસ્તુઓ આપતા. આમ, તેઓ
વસ્તુ-વિનિમયનો વ્યવસાય કરતા હતા.

- (2) કેટલીક વિચરતી જાતિઓ ઘેટાં-બકરાં, ઘોડા, ગાય, લેંસ અને બળદોનો વેપાર કરતી હતી.
- (3) કેટલીક વિચરતી જાતિઓ પશુઓ પર સરસામાન લાઈને એક જગ્યાએથી બીજી જગ્યાએ જઈ એ સામાનનું વેચાણ કરતી હતી.
- (3) વણજારા જાતિના લોકો અનાજ અને અન્ય ચીજવસ્તુઓ બળદો પર લાઈને શહેરોમાં વેચતા હતા. આ ઉપરાંત, તેઓ મધ્ય એશિયાથી અનેક ચીજવસ્તુઓ ભારતમાં લાવતા અને અનેક ચીજવસ્તુઓ ભારત બહાર લઈ જતા.

- (5) નટ-બજારિયા નામની વિચરતી જાતિઓ વિલિન્ઝ અંગ કસરતો દ્વારા લોકોનું મનોરંજન કરતી હતી.
- (6) કાંગસિયા અને મોડવા નામની વિચરતી જાતિઓ બંગાડીઓ અને સૌંદર્ય-પ્રસાધનોનો વેપાર કરતી હતી.
- (7) નાના-મોટા ફેરિયાઓ એક ગામથી બીજે ગામ જઈને જાતે બનાવેલાં દોરડાં, ઘાસની ચટાઈ-ચાદર અને મોટા શેલા વેચતા હતાં.

(2) સરકાર દ્વારા વિચરતી વિમુક્ત જાતિઓના વિકાસ અને

ઉત્થાન માટે કરેલા પ્રયત્નો જણાવો.

- કેન્દ્ર સરકાર અને રાજ્ય સરકારોએ આવી જાતિઓના ઉત્કર્ષ માટે કેટલીક વિશિષ્ટ યોજનાઓ દ્વારા તેમને સામાન્ય પ્રવાહમાં બેળવવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે. શિક્ષણ, સ્વાસ્થ્ય, સ્વચ્છતા, મકાન વગેરેની સવલતો પૂરી પાડી તેમને રોજગારી મળે તેવું વાતાવરણ ઊભુ કર્યું છે. વાઈ, બજારિયા, મદારીને હવે આપણે રસ્તા ઉપર કરતબ કરતાં જોતાં નથી.

➤ એક સમયે મનોરંજનના આ મુખ્ય પ્રવાહમાં રહેનારા આ લોકો
કાળની થપાટને કારણે પોતાની ઓળખ ગુમાવી બેઠા હતા.
સરકારે વિજ્ઞાન અને ટેકનોલોજી સાથે તેમને સાંકળીને તેમનો
યથોચિત વિકાસ કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે. પરંતુ હજુ પણ
શિક્ષણ અને જાગૃતિના અભાવે વિચરતી અને વિમુક્ત
જાતિઓમાં ગરીબી અને બેરોજગારી જોવા મળે છે. એ સૂચવે
છે કે એમનાં ઉત્થાન માટે વિશેષ પ્રયત્નોની જરૂર છે.

(3) કચ્છના રબારીઓને ઉનાળામાં સ્થળાંતર કરવાની જરૂર કેમ પડતી હશે ?

➤ રબારી જાતિના લોકો પશુપાલન ના વ્યવસાય સાથે સંકળાયેલા છ. ગુજરાતના કચ્છ જિલ્લામાં ઉનાળામાં તાપમાન ખૂબ જ વધારે હોય છ. અહીં નદી, નાળા, તળાવ, સરોવર સુકાઈ જતાં પાણીની ભારે તંગી સર્જાય છ. જ્યારે રબારી લોકોને પોતાના પ્રાણીઓ માટે વધારે પાણીની જરૂરિયાત હોવાથી તેઓ ઉનાળા દરમ્યાન પોતાના માલ-ફોરને લઈ ને પૂરતા પ્રમાણમાં પાણી મળી રહે તેવા વિસ્તારમાં સ્થળાંતર કરે છ.

(4) નટ લોકો દ્વારા કયાં-કયાં કરતબો કરી લોકોનું મનોરંજન
કરવામાં આવે છે ?

➤ દોરડા પર જુદા જુદા કરતબ કરવા, અંગ કસરત ની ઘણી
બધી કલાઓ કરવી, જાણ કરવા, લાકડી પર ચાલવું, વિવિધ
પ્રાણીઓ અને જીવજંતુઓના ખેલ બતાવવા વગેરે જેવા
કરતબો કરી લોકોનું મનોરંજન કરતા.

(5) વણજારા અર્થતંત્ર માટે કેવી રીતે મહત્ત્વપૂર્ણ હતા ?

►વણજારા ભારતની વિચરતી જાતિઓમાં સૌથી અગત્યની જાતિ હતી. મુઘલ બાદશાહ જહાંગીરના સમયમાં વણજારાઓ બળદો પર અનાજ લાઈને શહેરોમાં વેચવા જતા હતા. યુદ્ધ દરમિયાન વણજારાઓ બળદોની પોઠ દ્વારા મુઘલ સૈન્ય માટે અનાજ અને અન્ય માલસામાન લાવતા હતા. દિલ્લી સલ્તનતના સુલતાન અલાઉદ્ડીન ખલજુ દિલ્લીનાં બજારો સુધી અનાજ અને અન્ય ચીજવસ્તુઓ લાવવા માટે વણજારાઓનો ઉપયોગ કરતો.

- તદુપરાંત, વણજારાઓ ભારતમાં અનેક ચીજવસ્તુઓ મધ્ય એશિયામાં લઈ જતા હતા અને ત્યાંથી અનેક ચીજવસ્તુઓ ભારત લાવતા હતા.
- આમ, તેઓ ભારત અને વિશ્વ વચ્ચે કડીરૂપ કામ કરતા હતા. આમ, અનાજ અને જરૂરી ચીજવસ્તુઓ એક પ્રદેશથી બીજા પ્રદેશ સુધી લાવવા-લઈ જવાનું કામ કરીને વણજારાઓ અર્થતંત્ર માટે મહત્વપૂર્ણ કામગીરી બજાવતા હતા.

THANKS

FOR WATCHING